

Aspekty transformácie priemyslu na príklade vybraných marginálnych regiónov Slovenskej republiky

Jana POTOMOVÁ, Lucia POLÁČKOVÁ

Abstract: *Postsocialistic transformation of industry and economy had a great influence to development or decline in regions in Slovak republic. The aim of this article is analysis of selected transformation processes in marginal regions. Focus was targeted at development in industry after 1989 and degree of its adaptation to new development conditions.*

Keywords: *marginality, transformtion, industry, regional development*

Úvod

Zmeny po roku 1989 súvisiace s procesmi rastu a posilňovania regionálnych disparít, a tak vzniku marginálnych regiónov sa nevyhli ani územia Slovenskej republiky. Najvýraznejšie prejavy postsocialistickej transformácie v regiónoch sú evidentné predovšetkým v sociálnej a ekonomickej sfére. Počas silného nivelizačného pôsobenia štátnej politiky počas éry socializmu postavenej na filozofii rozvoja prostredníctvom jedného nosného priemyselného podniku v každom regióne vznikali veľké izolované podniky tzv. „katedrály v púšti“. Podľa Gorzelaka (Gorzelak, G., 1998) sa tak vytvorila značne neprirodzená priestorová štruktúra, ktorá ignorovala vývojové predpoklady jednotlivých území a trhové signály. V nových trhových podmienkach po roku 1989 bola väčšina z nich vystavená silnejúcemu konkurenčnému tlaku, strate východných trhov, reštrukturalizácie..., čoho výsledkom bola snaha o celkovú transformáciu priemyslu a spoločnosti v jednotlivých regiónoch. Odlišnosť štartovacích pozícií jednotlivých regiónov a miera úspešnosti transformácie sa prejavila vo vzniku silne zaostávajúcich marginálnych oblastí. Na základe komparácie viacerých vedeckých štúdií zaoberajúcich sa vymedzovaním marginálnych regiónov na Slovensku (viď Poláčková, L., 2010) boli pre účely tohto príspevku vybrané okresy (LAU 1) Stropkov, Svidník, Rožňava a Revúca. Cieľom predkladaného článku je vo vyššie uvedených okresoch poukázať na zintenzívnenie prehlbovania marginality v dôsledku rozdielnych možností regiónov prispôbiť sa požiadavkám transformačného procesu a adaptovania sa na nové rozvojové podmienky.

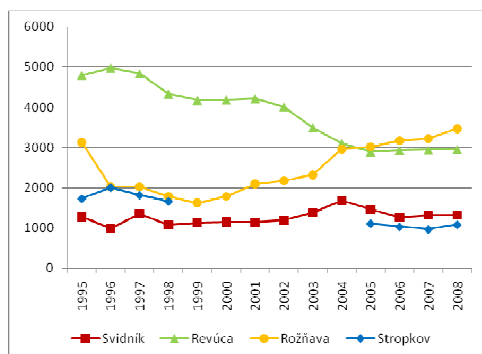
Analýza priemyselnej transformácie

Počiatky priemyselnej výroby a následne industrializácie jednotlivých regiónov boli rozdielne. Kým priemyselná štruktúra okresov Revúca a Rožňava nadväzuje na dlhú tradíciu baníctva v danej oblasti, orientovanú na ťažbu a spracovanie farebných kovov (menšie ložiská zlata, striebra, medi, niklu) ako aj železných a magnezitových rúd, priemyselná výroba okresov Stropkov a Svidník sa spája prevažne s obdobím socialistickej industrializácie, ktorá vytvorila viac-menej umelú štruktúru priemyslu bez nadväznosti na endogénny potenciál regiónu. Po roku 1989 sa transformácia priemyslu odrazila predovšetkým v zmene jeho odvetvovej, veľkostnej, vlastnickej a priestorovej štruktúry.

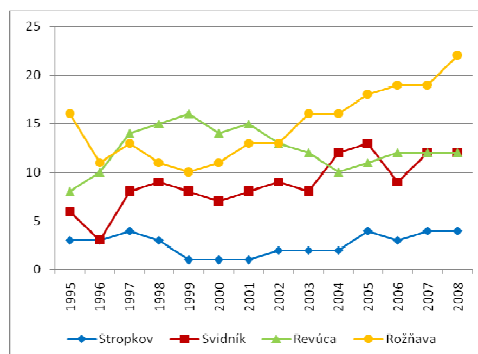
Najvýraznejšou zmenou v priemyselnej štruktúre je zmena veľkostnej štruktúry podnikov, ktorá bola vyvolaná zmenou spôsobu spoločenskej regulácie. Prejavuje sa najmä ako dôsledok znižovania počtu zamestnaných v priemysle s výnimkou okresu Rožňava (Graf 1) a naopak zvyšovania počtu podnikateľských subjektov pôsobiacich v priemyselných odvetviach (Graf 2) ako výsledku zmien vlastnických štruktúr a prudkého nástupu súkromného podnikania.

Najintenzívnejší rast počtu priemyselných podnikov za sledované obdobie je evidentný v okrese Rožňava, ktorý po období úpadku a stagnácie spojenej s ukončením ťažby železnej rudy v závode Rožňava Baňa nastúpila na cestu plynulého vzostupu počtu podnikateľských subjektov a súčasne i počtu zamestnancov. V úplne opačnom postavení sa nachádza okres Revúca, v ktorom počet priemyselných podnikov ako aj počet zamestnancov na konci 90-tych rokov mierne rástol, prípadne stagnoval na relatívne vysokej úrovni. Následne po roku 2001 dochádza k ich postupnej likvidácii (napr. SKLOTEX, a.s., LYKOTEX, a.s., VSŽ UNICORN, spol. s.r.o....), pri ktorej sa prejavili negatívne javy

Graf 1. Vývoj počtu zamestnaných v priemysle*

Graf 2. Vývoj počtu podnikov**

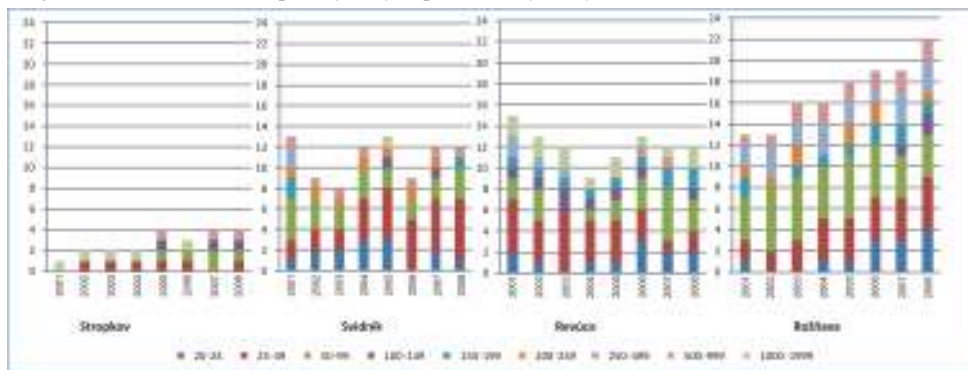
Zdroj: Ročenka priemyslu 1997 – 2009, KŠŠÚ SR v Žiline. 2001 - 2008. Vybrané ukazovatele z priemyslu (2001-2008). Interné údaje, www.urplus.sk

* prerušenie krivky vývoja počtu zamestnaných v priemysle okresu Stropkov je spôsobené nedostupnosťou štatistických údajov v dôsledku ochrany osobných údajov priemyselných podnikov

** nad 20 zamestnancov v priemysle vybraných okresov v rokoch 1995 – 2008

sprevádzajúce transformáciu (rozpad trhov, odbyt, kvalita výrobkov, cenová a dopravná dostupnosť...). Výrazný priebeh transformácie priemyselných podnikov je zjavný i v okrese Svidník, kde v prvej polovici 90-tych rokov dochádza k poklesu strojárenských a textilných podnikov na lokálnej úrovni. Na druhej strane začiatkom 21. storočia z veľkých výrobných organizácií v odvetviach, ktoré tu už existovali (textilný, kožiarsky, drevársky a strojársky priemysel) sa vyformovalo viacero malých a stredných podnikov. Ak berieme do úvahy len priemyselné podniky nad 20 zamestnancov tak v súčasnosti sú najviac zastúpené na území okresov Revúca, Rožňava a Stropkov stredné podniky s počtom zamestnancov 50 – 249, nasledujú malé podniky s počtom zamestnancov 20 – 49 (výnimku tvorí okres Stropkov) a nakoniec sú to veľké podniky nad 250 zamestnancov (Graf 3).

Graf 3. Veľkostná štruktúra priemyselných podnikov vybraných okresoch v období rokov 2001 – 2008

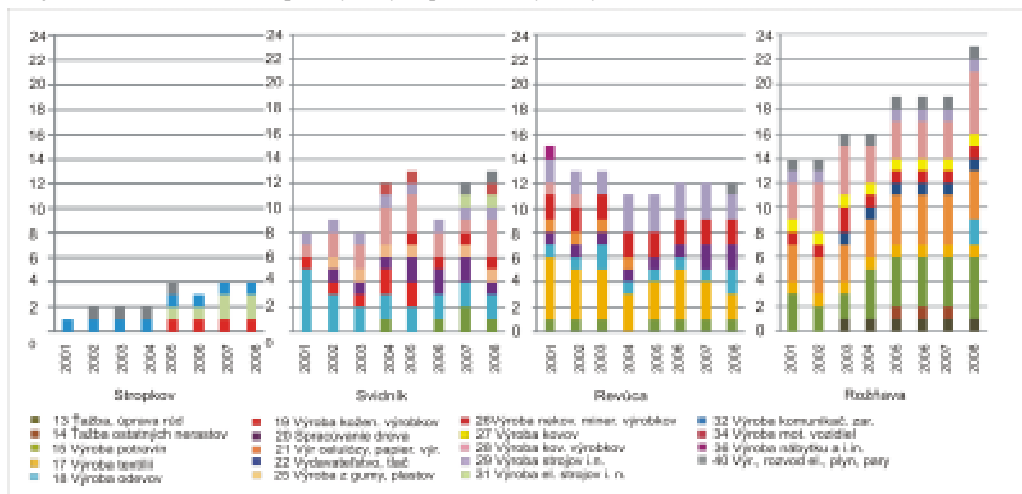
Zdroj: KŠŠÚ SR v Žiline. 2001 – 2008. Vybrané ukazovatele z priemyslu (2001 – 2008). Interné údaje.

Prevalu malých podnikov nad strednými podnikmi možno pozorovať iba v okrese Svidník. Ak by sme uvažovali aj s podnikmi do 20 zamestnancov (za ktoré však nie je možné získať dostatočne objektívne údaje), potom by pravdepodobne malé podniky dominovali vo všetkých okresoch počas celého sledovaného obdobia.

Zmeny odvetvovej štruktúry priemyslu, ktoré možno identifikovať v skúmaných okresoch od roku 2001 do roku 2008 sa v okrese Stropkov a Svidník prejavili predovšetkým výraznou diverzifikáciou. Jednostranné zameranie výroby v okrese Stropkov na elektrotechnický priemysel sa rozšírilo o výrobu kožených výrobkov a výrobu elektrických strojov a komponentov najmä pre automobilový priemysel. Možno predpokladať, že je to dôsledok vnútornej reštrukturalizácie nosného podniku regiónu (Tesla

a.s., Stropkov) a zániku strojárskeho podniku Strojno-otraktorovej stanice (STS), a.s. Stropkov, ktorý dal priestor pre vznik väčšieho množstva menších podnikov, ktoré sú flexibilnejšie a vyznačujú sa vyššou špecializáciou výroby. Kým v roku 2001 v okrese Svidník odvetvová štruktúra priemyslu bola zameraná prevažne na textilný a strojárske priemysel, na konci sledovaného obdobia je evidentná jeho väčšia rôznorodosť (Graf 4).

Graf 4. Odvetvová štruktúra priemyselných podnikov vybraných okresov v období rokov 2001 – 2008

Zdroj: KSSÚ SR v Žiline. 2001 – 2008. Vybrané ukazovatele z priemyslu (2001 – 2008). Interné údaje.

Najväčší pokles počtu podnikov podľa OKEČ bol zaznamenaný v odvetví výroby odevov. Odvetvová štruktúra priemyslu okresu Revúca počas celého skúmaného obdobia bola charakteristická pomerne veľkou rozmanitosťou. Tradičné priemyselné odvetvia ako napríklad výroba textilii, výroba strojov a zariadení, spracovanie dreva a výroba nekovových minerálnych výrobkov, orientovaná na produkciu žiaruvzdorných materiálov, si zachovali svoje dominantné postavenie v regióne aj v súčasnosti. Na druhej strane však najvýraznejší pokles počtu podnikov nad 20 zamestnancov bol zaznamenaný v odvetví výroby textilii. Je to spôsobené prevažne fragmentáciou veľkých priemyselných podnikov na viaceré menších firiem. V priemyselnej štruktúre okresu Rožňava do obdobia 90. rokov 20. storočia prevládala ťažba a úprava železných rúd zastúpená Gemerskými železorudnými baňami. Tento podnik sa len veľmi ťažko prispôbil novým trhovým podmienkam a po ukončení dotovania baníctva železa a meďi zanikol. Na tradíciu banskej činnosti nadviazal Siderit, s.r.o., Carneuse Slovakia, s.r.o. Siderit, s.r.o. v čase svojho najväčšieho rozmachu zamestnával približne 800 pracovníkov a zameriaval sa na hlbinnú ťažbu železnej rudy. Napriek tomu sa nevyhol problémom a v roku 2008 sa dostal do konkurzu. Relatívne stabilnú pozíciu si v celom sledovanom období udržala výroba potravín, textilii, kovových výrobkov a predovšetkým výroba papiera a papierových výrobkov zastúpená firmami SHP Slavošovce, a.s. a NOTES, a.s.

Z aspektu priestorovej štruktúry priemyselných aktivít analyzovaných okresoch neboli v priebehu transformačného obdobia zaznamenané zásadné zmeny. Priestorová zmena lokalizácie priemyselných podnikov sa udiala skôr na úrovni malých podnikov pod 20 zamestnancov. Prevažná časť priemyslu okresov Stropkov a Svidník sa už v minulosti (v období socialistickej industrializácie) skoncentrovala do ich súčasných okresných miest. Na začiatku sledovaného obdobia (rok 1995) sa v meste Stropkov nachádzali 2 podniky (s počtom zamestnancom väčším ako 20) a severovýchodne od neho v obci Tisinec 1 podnik zameraný na výrobu tehl a obkladačiek (Tehliar, spol. s.r.o.). V súčasnosti (rok 2009) sa 3 najväčšie podniky regiónu koncentrujú naďalej v okresnom meste, pričom v obci Bžany sa spoločnosť VYKOTEX, s.r.o. zameriava na výrobu textilii a v obci Tisinec sídli firma IRMI, s.r.o. orientovaná na šitie obuvníckych zvrškov. V blízkej budúcnosti bude v areáli bývalej Strojno-otraktorovej stanice (STS) v Stropkove vybudovaný hnedý priemyselný park, ktorý by mal do regiónu pritiahnúť nových investorov a tým vytvoriť ďalšie nové pracovné miesta. Napriek tomu, že za sledované obdobia sa

počet priemyselných podnikov (nad 20 zamestnancov) v okrese Svidník zvýšil dvojnásobne, z pohľadu priestorovej lokalizácie priemyslu v ňom nedošlo k výraznej zmene. Popri okresnom meste a meste Giraltovce, kde do roku 1994 pôsobil významný podnik Kožiar š.p. s viac ako 700 zamestnancami, postupne vznikali a zanikali nové firmy v okolitých obciach. Medzi ne možno zaradiť napríklad firmu Delta Stročín, s.r.o. zameranú na spracovanie a konzervovanie mäsa či spoločnosť Doliva so sídlom v Krajnej Poľane. V súčasnosti nemožno nespomenúť nábytkársku firmu LEGNO EXPORT, spol. s.r.o. v Beňadikovciach. Dominantné podniky v okrese Revúca ako Slovenské magnezitové závody sa rozdelili na viacero samostatných prevádzok (SMZ Jelšava š.p., SMZ Lubeník š.p.), alebo VSŽ UNICORN TORNALA spol. s.r.o. a ďalšie, či ich nástupnícke spoločnosti, ostali situované v rovnakých obciach Revúca, Lubeník, Jelšava, Tornaľa, Sirk a Muráň. Nárast podnikateľských subjektov s počtom zamestnancov pod 20, nastal predovšetkým v obciach v zázemí mesta Revúca. Postupné zatváranie banských závodov, najmä Železorzudných baní Rožňava, a na ne naviazaný kovospracujúci a strojársky priemysel spôsobil zvýšenie nezamestnanosti a pomalú reštrukturalizáciu vo všetkých oblastiach. Keďže pôvodné centrá disponovali najlepšou dopravnou dostupnosťou a vybavenosťou, väčšina podnikov zostala sústredená v nich alebo ich najbližšom okolí. V okrese Rožňava je priemyselná výroba v súčasnosti sústredená do dvoch centier – okresného mesta zameraná na textilný a odevný priemysel, obcí v jeho zázemí (najmä Brzotín – strojársky priemysel) a obcí pozdĺž cesty I. triedy E58 (Gemerská Hôrka). Druhým centrom je tradičné centrum papierenskej výroby v Slavošovciach (SHP SLAVOŠOVCE, a.s., NOTES a.s. – od roku 2005 je spoločnosť presťahovaná do nových priestorov v Betliari). Jediné v obci Dobšiná sa udržal pôvodný kovospracujúci podnik KOVOSTROJ a.s.

Záver

Transformačné zmeny súvisiace s rokom 1989 posilnili špecializáciu priemyslu v súlade so zameraním na tradičné priemyselné odvetvia dominujúce pred nástupom transformácie v analyzovaných regiónoch. V okrese Stropkov v dôsledku úpadku strojárského priemyslu sa posilnila pozícia elektrotechnického priemyslu. Podobný priebeh možno zaznamenať i v okrese Rožňava, kde likvidáciou ťažobného priemyslu a vstupom zahraničných investícií sa posilnila pozícia odvetví ľahkého priemyslu (celulózo-papierenský a textilný priemysel). Vďaka vstupu zahraničného kapitálu v okrese Revúca nedošlo k zániku ťažobného a kovospracujúceho priemyslu, ale naopak výrazne vzrástol jeho význam v celom regióne. Odvetvové zameranie priemyslu okresu Svidník sa po roku 1989 výrazne nezmenilo. Naďalej medzi veľkými podnikmi dominujú ľahké odvetvia priemyslu, ktorých postavenie sa posilňuje, kým strojársky priemysel prechádza do vlastníctva stredných a malých podnikov a živnostníkov.

Literatúra

- BAŠOVSKÝ, O., RAJČÁKOVÁ, E., 1993: Vývoj a súčasný stav priemyselnej štruktúry okresov Rimavská Sobota a Rožňava. In: Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae, Geographica. No. 32, Bratislava, 241-253.
- DUBCOVÁ, A., 1995: Vybrané formy transformácie priemyslu na území Ponitria. In: Hofmann E. eds. Postavenie regionálnej Slovenskej republiky a Českej republiky v kontexte nových podmienok rozvoja. PdF MU, Brno, 48-55.
- GORZELAK, G., 1998: Regional development and planning in East Central Europe. In: Keune, M. eds. Regional Development and Employment Policy. Lessons from central and eastern Europe. ILO-CEET, Geneva/Budapest, 62-76.
- KULLA, M., 2002: Vybrané procesy transformácie priemyslu na príklade Bratislavy. In: Geografické informácie. č. 7, Nitra, 111-117.
- MICHNIAK, D., 2006: Vplyv postkomunistickej transformácie na dochádzku do zamestnania na príklade okresu Námestovo. In: Acta facultatis studiorum humanitatis et naturae universitatis Prešovensis. Prírodné vedy. Folia geographica 10, Vol. XLV, Prešov, 360-366.
- MLÁDEK, J., 1995: Procesy transformácie priemyslu Slovenska. In: Geographia Slovaca č. 10. Geografický ústav SAV, Bratislava, 163 – 171.
- POLÁČKOVÁ, L., 2010: Problémy s vymedzovaním marginálnych regiónov. In: Zborník recenzovaných príspevkov ŠVK Prif UK, Bratislava, 1089-1094.

- POPJAKOVÁ, D., 1995: Transformácia vlastnickej štruktúry v regióne severovýchodného Slovenska. In: Geographia Slovaca, č. 10, Geografický ústav SAV, Bratislava, 207-215.
- POPJAKOVÁ, D., 1999: Štrukturálne a priestorové zmeny priemyslu pod vplyvom socioekonomickej transformácie. In: Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis. Prírodné vedy. Folia Geographica 3, Vol. XXII, Prešov, 249-270.
- POPJAKOVÁ, D., 2001: Transformácia priemyslu v regióne Šariša. In: Geografické práce. Vol. IX, č.1, Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity, Prešov, 241 s.
- POTOMOVÁ, J., 2010: Transformácie priemyselnej štruktúry okresu Ružomberok. In: Sborník príspevků z konferencie 50 let geografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Univerzita Palackého v Olomouci, 497-509.
- Krajská správa Štatistického úradu SR v Banskej Bystrici. 1997 – 2000. Bulletin (4/1997 - 4/2000)
- Krajská správa Štatistického úradu SR v Košiciach. 1997 – 2000. Bulletin (4/1997 - 4/2000)
- Krajská správa Štatistického úradu SR v Prešove. 1997 – 2000. Bulletin (4/1997 - 4/2000)
- Krajská správa Štatistického úradu SR v Žiline. 2001 - 2008. Vybrané ukazovatele z priemyslu (2001-2008). Interné údaje.
- Ročenka priemyslu SR 1997 – 2009, Štatistický úrad SR, 1997 - 2009, Bratislava, s. 213 www.urplus.sk [23.8.2010]

Príspevok bol realizovaný aj s výraznou podporou spoločnosti SCB - Slovak Credit Bureau, s.r.o., ktorá nám bezplatne poskytla nevyhnutné dáta. Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0454/09 Regionálne disparity v kontexte regionálneho rozvoja – analýza ich vytvárania a zmiernovania. Vedúci projektu - Prof. RNDr. Viliam Lauko, CSc.

The Aspects of Industrial Transformation in Selected Marginal Regions in the Slovak Republic

Jana POTOMOVÁ, Lucia POLÁČKOVÁ

***Summary:** Transformation changes associated with 1989 reinforced specialization of industry. It reinforced traditional industrial branches that dominated before beginning of transformation in analyzed regions. In Stropkov district, electrotechnical industry strengthened the due to of machine industry. Similar process was in Rožňava district, where liquidation of extractive industry and entry of foreign direct investments, supported the position of light industry (paper and pulp industry, textile industry). Entry of foreign direct investments in extractive and metal-working industry in Revúca district, these branches survived and markedly increased. After 1989 the focus of industrial branches in Svidník district did not change. Between large-scale enterprises light industrial branches, the position of which strengthened, still dominate. Machine industry gets into ownership middle and small enterprises and tradesmen. Change of scale structure express in decline of amount employed people in industry, except of Rožňava district, and rise of amount industrial enterprises. It can be result of changes in ownership structure and great start private business. It moved to small and middle enterprises that are more flexible to the needs of changing market. Their spatial localisation is characterized by higher decentralization in hinterland of original industrial centers and along major traffic roads.*

Adresa autora:

Mgr. Jana Potomová

Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny, Prírodovedecká fakulta
Univerzita Komenského, Mlynská dolina, 842 15 Bratislava

potomova@fns.uniba.sk

Mgr. Lucia Poláčková

Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny, Prírodovedecká fakulta
Univerzita Komenského, Mlynská dolina, 842 15 Bratislava

polackova@fns.uniba.sk